

NASCHRIFT OP R. VOS:
IS PETRUS DORLANDUS
DE AUTEUR VAN DE ELCKERLIJG?

„De hypothese dat de *Elckerlijc* geschreven zou zijn door de kartuizer Petrus Dorlandus (1454-1507) heeft men vooral staande gehouden door de opvatting te verdedigen, dat de *Elckerlijc* beslist door een groot theoloog geschreven moet zijn." Aldus begint dhr. Vos zijn artikel, dat in noot 4 mijn *Elckerlijc*-artikelen aanhaalt.

De argumenten echter, die ik in het *Dr. L. Reypens-Album* opsom voor Dorlants *Elckerlijc*-auteurschap, zijn niet te herleiden tot bovengenoemde opvatting. Zij zijn vooral bibliografisch, historisch en stilistisch. Zij luiden in het kort:

1. De *Homulus Petri Diesthemii* verschijnt in 1536 bij Jaspar van Gennep te Keulen. De Duitse boeken, door deze drukker en boekhandelaar tot en met 1536 gedrukt, zijn uitsluitend kartuizerboeken. Daarom zoek ik Petrus Diesthemius eerst en vooral bij de kartuizers.

2. In 1533 is te Antwerpen een nieuwe editie van de *Viola Animae* verschenen met de auteursnaam *Petrus Dorlandus Cartusiae Diestensis monachus indigena*. Deze naam, met de toevoeging *indigena*, bevat alle elementen van de naam van de kartuizer Petrus Diesthemius.

3. Dat de Latijnse bewerking van *Elckerlijc* in de handel gebracht wordt als *Homulus Petri Diesthemii* en niet *Petri Dorlandi*, vindt zijn oorzaak in de reclamewaarde die de naam Diestenaar op een toneelstuk heeft in 1536, wegens de opzienbarende toneelsuccessen der Diestenaars in de landjuwelen van 1518 en 1535, waaraan zij hun bijnaam *Faxenaers* (toneelspelers) te danken hebben.

4. Het enige bekende gedrukte Dietse boek van Dorlant, *Die Historie van Sinte Anna*, verschijnt in 1501 bij G. Bac te Antwerpen, samen met de *Elckerlijc* (G. Bac, ± 1501).

5. De steden, waar de oudste drie *Elckerlijc*-drukken verschijnen, nl. Delft ± 1496, Antwerpen ± 1501 en ± 1525, en waar het oudste bewaarde *Elckerlijc*-handschrift vervaardigd is (Gent 1593-1594), hebben allen een kartuizerklooster.

6. De *Elckerlijc* is humanistisch; Dorlant is een humanist.

7. De *Elckerlijc* is een goed toneelstuk; Dorlant was een knap dramaturg.

8. De *Elckerlijc* is een spiegel van de *vita fugax hominis*; Dorlant is de schrijver van het *Speculum vitae humanae*.

9. De *Elckerlijc* behandelt dezelfde stof als cap. 80-81 van Dorlandus' *Viola Animae*, met dezelfde indeling, dezelfde beeldspraak en stijlfiguur. Beide spreken van het Goddelijk Hart, de *Viola* in de zevende dialoog.

10. De humanistische *Elckerlijc* bevat geen mythologische beeldspraak. De humanist Dorlant zocht het „non in ornato sermone (quamvis potuisset)". Hij paste zich aan zijn publiek aan. Welnu, de *Elckerlijc* is geschreven voor het publiek op de Antwerpse markt.

11. De *Elckerlijc* is een preek, die inslaat. Dorlant was een groot predikant.

12. De *Elckerlijc* is het werk van een vooruitziend theoloog. Dorlant was een theoloog, volgens de *Vita Dorlandi* zelfs een groot theoloog.

Deze twaalf punten, breder uitgewerkt in het *Dr. L. Reypens-Album* p. 37ss., vormen samen de bewijsvoering voor het *Elckerlijc*-auteurschap van Peter Dorlant.

Deel II van het artikel van dhr. Vos begint: „Behalve argumenten uit de 'theologie' van de *Elckerlijc*, meende Th. Ausems nog andere argumenten te kunnen aanvoeren voor het auteurschap van Petrus Dorlandus. Bij vergelijking van de *Elckerlijc* met de *Viola animae* van Petrus Dorlandus viel hem het volgende op". Dan geeft dhr. Vos een passage uit mijn artikel in het *Dr. L. Reypens-Album* weer in vier punten a, b, c en d, wijst in Jan van Boendales werk parallellen aan van de punten a, b en c, in Willem van Hildegaersberchs werk dito van b en d, en concludeert daaruit, dat er geen enkele reden bestaat om de *Elckerlijc* toe te schrijven aan Petrus Dorlandus.

Ten onrechte zet de heer Vos theologie hier tussen aanhalingstekens. De *Elckerlijc* is geen speculatief tractaat voor de collegezaal bestemd, maar een pakkende preek op de Antwerpse Grote Markt, gehouden aan de vooravond van de reformatie en doorklinkend tot in onze dagen. Dat deze preek echte theologie bevat, heb ik, na anderen, getracht aan te tonen o.a. in dit tijdschrift O.G.E., 38 (1964) pp. 401-403 en 407-410.

De *Elckerlijc*-tekst, die ik met de *Viola animae* vergeleken heb, begint met vs. 682 in Endepols' uitgave (Lyceumherdr.). Het is de *solutie* van de vraag en de uitwerking van de *materie*, opgegeven voor het landjuweel, dat in 1496 te Antwerpen is opgehangen. Zie O.G.E., 38 (1964) pp. 397-403. Dat enkele punten van deze tekst uit 1496 overeenkomst vertonen met het werk van Jan van Boendale, andere punten met verzen van Willem van Hildegaersberch, bewijst het traditionele karakter van de Middelnederlandse kunst, maar niets tegen het *Elckerlijc*-auteurschap van Dorlant, die in 1496 in de volle kracht van zijn schrijverschap was.

De punten van overeenkomst tussen de *Elckerlijc*-verzen 682 e.v. (ed. Endepols) en de *Viola animae* van Petrus Dorlandus wijzen, zeker in het verband van de hoger gegeven twaalfdelige bewijsvoering, op het *Elckerlijc*-auteurschap van Dorlant. Deze punten zijn:

1. De *Elckerlijc*-verzen 685-687, in de eerste claus over het priesterschap, beantwoorden aan de titel van cap. 80 der *Viola*.

2. De *Elckerlijc*-verzen 706-709, in de tweede claus over het priesterschap, beantwoorden aan de titel van het volgend hoofdstukje der *Viola*, cap. 81.

3. De onderverdeling van cap. 81 der *Viola* beantwoordt aan die der *Elckerlijc*-verzen van de tweede claus (vs. 706-712): eerst wordt de consecratiemacht van de priester besproken, dan de macht om de binden en te ontbinden.

4. De *Elckerlijc* gebruikt in vs. 686 het beeld *slotel* (der sacramenten). De *Viola* spreekt in cap. 81 van de *potestas clavis*.

5. De *Elckerlijc* vergelijkt in vs. 688 de sacramenten met *medicijn*. De

Viola doet ditzelfde aan het eind van cap. 80.

6. De *Elckerlijc*-verzen 689 en 723 noemen het *Goddelijc Hart*. De *Viola* wijdt in de zevende dialoog een paragraaf aan het *cor salvatoris* (fol. R iij r).

7. De *Elckerlijc*-verzen 681-740 hebben de vorm van een dialoog tussen Kennisse en Vijf Sinnen, waar *Elckerlijc* zelf slechts twee afscheidsverzen tussen voegt. De *Viola* is geschreven in dialoogvorm.

8. In de *Elckerlijc*-verzen 682-684 komt een maatschappelijke ladder voor in verband met het priesterschap. In de *Viola* ook in cap. 81.

9. Zowel in de *Elckerlijc* als in de *Viola* telt deze ladder vier sporten.

10. De *Elckerlijc* en de *Viola* zijn beide aan het einde der vijftiende eeuw gedrukt. De *Elckerlijc* omstreeks 1496, de *Viola* op 29 mei 1499 voor het eerst.

11. Beide boeken zijn meermalen gedrukt tijdens het leven van Dorlant. De *Elckerlijc* omstreeks 1496 en 1501, de *Viola* in 1499, 1500 en 1501.

12. De *Elckerlijc*-auteur is, blijkens de *Homulus*, *Petrus Diesthemius*. De auteur van de *Viola Animae* is, blijkens de Antwerpse uitgave van 1533, *Petrus Dorlandus Cartusiae Diestensis monachus indigena*. Deze tweede auteursnaam bevat alle elementen van de eerste.

Uit de overeenstemming van deze *in- en uitwendige* criteria volgt als conclusie (niet als hypothese), dat Dorlant de auteur van beide werken is.

Sub III schrijft dhr. Vos: „Is het op grond van de woordkeus en de 'theologie' dus niet mogelijk de *Elckerlijc* toe te schrijven aan een theoloog, het spel bevat m.i. wel enkele elementen, die het zeer waarschijnlijk maken, dat dit werk door een leek is geschreven”.

Daarentegen schrijft Ernest Rhys: „Is was written, no doubt, like most of the plays in this volume, by a churchman; and he must have been a man of profound imagination, and of the tenderest human soul conceivable. His ecclesiastical habit becomes clear enough before the end of the play, where he bids Everyman go and confess his sins.” (*Everyman with other interludes, including eight miracle plays*. London etc. 1930, pp. xviii-xix).

Het is hachelijk, om alleen op grond van inwendige overeenkomsten tussen de zo traditionele Middelnederlandse geschriften, te besluiten, zoals dhr. Vos dat doet, tot de laïciteit van de *Elckerlijc*-auteur. Noch de verzen 256-7 van Gheselschap: „Ic hulpen ontslippen tot in die broock ende oec cloven ontween” (III, 1), noch de vrome clausule: „des gonne ons die hemelsche vader! Amen segghet alle gader!” (III, 2) vormen enig bezwaar tegen Dorlants auteurschap. Men kan niet van Dorlant eisen, dat hij in een toneelstuk over de dood de zeven hoofdzonden alle opnoemt, alsof hij ze in de collegezaal ex professo behandelt (III, 3); evenmin, dat hij allerlei onderscheidingen aanbrengt, die zonden kunnen aangebracht worden (III, 4). Daar is Dorlant te bondig voor. (Zie O.G.E., 38, 1964, p. 407).

Ernstig bezwaar heb ik tegen de eenzijdigheid van het materiaal van dhr. Vos. Hij wijst slechts tegenstellingen en geen parallellen aan tussen de *Elckerlijc* en het werk der geestelijke schrijvers. Die parallellen bestaan nochtans.

1. De kerngedachte van de *Elckerlijc* is van de kerkvader St.-Ambrosius:

„Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quae coelestium dux praevia mansionum, pecuniae vilis usura tabernacula defunctis acquirat aeterna, sicut Domini praecepta testantur, dicentis ad nos: Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in aeterna tabernacula sua (Luc. XVI, 9).” (Migne PL. 15, kol. 1730). In vs. 668-670 zegt Elckerlijc: „In caritaten ende in rechter oetmoede deel ic den armen van mijnen goede Deen helft”. Alleen de *Duecht* gaat met Elckerlijc de hemel binnen.

2. De 37^e preek van St.-Bernardus belicht de figuur van *Kennisse*: „neminem absque sui cognitione salvati: de qua nimirum mater salutis humilitas oritur, ... Quid si ignoras Deum? poteritne spes esse salutis cum Dei ignorantia? Ne hoc quidem.” (Migne PL. 183, kol. 971). *Kennisse* zegt in Bernardus' geest: „Elckerlijc, ick sal u bewaren” (vs. 489). Zij brengt tot de sacramentele nederigheid der biecht: „Elckerlijc, dit is biechte; valt haer te voet” (vs. 507). In vs. 519 heet de biecht: mater salutis, „moeder van ghesonde”, d.w.z. van behoud, welzijn en gezondheid. *Kennisse* is niet alleen zelfkennis; zij geeft ook blijk van Gods- en mensenkennis, b.v. in de verzen 721-734. Zij strekt zich uit tot wat de titel van Dorlandus' *Viola animae* opnoemt: „ad cognoscendum se, Deum et hominem.”

3. De figuren van *Vrienden*, *Maghen ende Scat*, die de stervende mens verlaten, komen voor in 'Ic heb ghejaecht mijn leven lanc' van pater Jan Brugman, vriend van Dionysius de Karthuizer, in de 15^e eeuw:

„Mijn vrienden, maghen ende scat
Die sullen mi beswiken,
Die Schriftuur bewijst wel dat,
Ic moet alleine gaen striken.
O moeder Gods, daer om wilt staen
Bi mi, als ic sel sterven,
Want ic moet loen naer werc ontfacen:
Wilt mi ghenade verwerven!”

(W. Moll, *Johannes Brugman*. Amsterdam 1854. Dl. II, pp. 213-214). Ook het herhaalde gebed van Elckerlijc (vs. 847 en 853): „Ghenade, moeder gods staet mi bi!” vinden we in Brugmans vers, zij het uitgebreider.

We kunnen niet instemmen met de conclusie van dhr. Vos, dat de *Elckerlijc* door een leek geschreven is. Dorlants *Spiegel der salicheit van Elckerlijc* staat in een literaire traditie, die door geestelijken en leken samen is opgebouwd en gevolgd.

TH. AUSEMS S.J.

Nota: Daar het in noot 34, blz. 420 aangekondigde artikel in de loop van de volgende jaargang gepubliceerd wordt, zal dhr. R. Vos, op zijn verlangen, nog de gelegenheid hebben nader op zijn standpunt en dit van Dr. Th. Ausems in te gaan. (De redactie)